

"ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΓΙΑ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΕΠΟΧΕΣ"

ΤΟΥ ΡΟΜΠΕΡΤ ΜΠΟΛΤ

(ΘΕΑΤΡΟΝ Κ. ΜΟΥΣΟΥΡΗ)

Πάλιν θά θυμίσω, ὅπως τὸ θύμισα καὶ ἄλλοτε, ὅτι οἱ πρῶτου μεγέθους προσωπικότητες δὲ μεταφέρονται στὴ σκηνή οὔτε μυθιστορηματοποιούνται, ἐκτὸς ἂν τὸ ἐγχείρημα τὸ ἀποτολμήσει κανένας Σαίξπηρ ἢ κανένας Δοστογιέφσκι. Ὡστόσο —τὸ λέω σήμερα αὐτό— ἡ προβολὴ τῶν πολὺ σπουδαίων ἱστορικῶν προσώπων, ἀπὸ τῆς σκηνῆς ἢ ἀπὸ τῆς σελίδος μυθιστορήματος, ἂν δὲν ἱκανοποιεῖ τὸ καλλιτεχνικὸ αἰσθημὰ μας, εἶναι χρήσιμη. Δίνει τὴν εὐκαιρίαν στὸ εὐρὺ κοινὸ νὰ γνωρίσει, ἔστω καὶ στὰ βασικά χαρακτηριστικά τους μόνον, στίς χοντρές του γραμμές, προσωπικότητες ποὺ ἄλλοιῶς δὲ θὰ τύχαινε ποτὲ ἰσῶς νὰ τὶς γνωρίσει. Μιὰ τέτοια εὐκαιρία προσφέρει τὸ ἔργο τοῦ σαραντάρη "Αγγλος συγγραφέας Ρόμπερτ Μπόλτ, ποὺ μᾶς τὸ παρουσίασε, στὸ θέατρό του, ὁ Κώστας Μουσούρης.

Ὁ «"Ανθρωπος γιὰ ὅλες τὶς ἐποχές», δηλαδὴ ἐκεῖνος ποὺ ἡ ἠθικὴ του ἀκεραιότητα, πῶς σωστά, τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο του, θὰ μπορούσε νὰ χρησιμεύει σὰν ὑπόδειγμα γιὰ κάθε τόπο καὶ γιὰ κάθε καιρὸ —καὶ γιὰ τὸν τόπο μας λοιπὸν καὶ γιὰ τὸν καιρὸ μας— εἶναι ὁ περίφημος "Αγγλος οὐμανιστὴς Τόμας Μόρ (1478—1535), ὁ συγγραφέας (στὴ λατινικὴ) τῆς ξακουστῆς «Οὐτοπίας» («Νήσου Οὐτοπίας», τὴ λέξη τὴν ἔφτιασε ὁ ἴδιος), ποὺ θὰ μπορούσε, λέει ἕνας ἱστορικός τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας, νὰ ἀντιπροσωπεύσει μόνη αὐτὴ τὴ φιλολογικὴ εἰσφορά τῆς Ἀγγλίας στὸν γνήσιο οὐμανισμό καὶ ποὺ ὑπῆρξε, ἔτσι καθὼς ἀντιτίθεται μὲ τὴν πῶς ἀδριατὴ ἀναγλυφικότητα σὲ ὅλες τὶς ἀντιλήψεις τοῦ παρελθόντος» «ὁ ἀληθινὸς πρόλογος τῆς Ἀναγεννήσεως». Περὶ σσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο βιβλίον ἢ «Οὐτοπία» σημειώνει τὴ στροφή τῆς σκέψης.

*

Φίλος τοῦ Ἑράσμου —στο σπιτι τοῦ Μόρ ἔγραψε ὁ Ὁλλανδὸς οὐμανιστὴς, τὸ «Ἐγκώμιον τῆς Τρέλλας»— δικηγόρος φημισμένος, μέλος τοῦ Κοινοβουλίου, ἐνθερμος χριστιανὸς καὶ πιστὸς καθολικός, ποὺ δὲν καταδικάζει ὁμῶς τὰ ἐπίγεια καὶ τὶς γήινες χαρὲς, θέτει ἴσα ἴσα σὰ σκοπὸ τῆς ζωῆς τὴν εὐτυχία, ὁ Τόμας Μόρ, μετὰ τὴν ἀποπομπὴ τοῦ καρδινάλιου Οὐόλγου, ἀπὸ τὸν Ἑρρίκο τὸν 8ο, ἐκλήθη νὰ γίνῃ πρωθυπουργός. Ἦταν ἡ τιμὴ αὐτῇ γιὰ τὸ σαρκικὸ μέρος τοῦ φιλήσυχου καὶ δοσμένου στὶς φιλολογικὰς του ἀσχολίας Μόρ, μέγα ἀτύχημα, γιὰ τὸν πνευματικὸ ὁμῶς Μόρ μέγα εὐτύχημα, ἀφοῦ τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν νὰ δοκιμαστῇ μὲ τὸν πῶς σκληρὸ τρόπο καὶ νὰ νικήσῃ, νὰ νικήσῃ ἀκόμα μιὰ φορὰ, μ' αὐτὸν καὶ χάρις σ' αὐτόν, τὸ πνεῦμα.

*

Ὁ Ἑρρίκος ὁ 8ος, ἀεράστιο ἀνοιχτὸ ἔλκος (ἦταν συφιλιδικός), «ψευτοθεοφοβούμενος Νέρωνας, Τιδέριος θεολόγος, ὅπως τὸν λέει ὁ André Suarès («Πορτραῖτα δίχως μοντέλα»), εἶχε γυναῖκα —ἦταν ἡ πρώτη γυναῖκα του— τὴν κατὰ ἔξῃ χρόνια μεγαλύτερή του, γερασμένη καὶ μαραμμένη, Αἰκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας, θεία τοῦ πανίσχυρου ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς νίκης τοῦ στὴν Παθία (1525) αὐτοκράτορα Καρόλου τοῦ Κουίντου, κυρίου τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῶν Κατω Χωρῶν, καὶ ἐξουσιαστὴ δλόκερης τῆς Εὐρώπης. Ἡ Αἰκατερίνη, ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς πρόωρους τοκετοὺς εἶχε ἀποχτήσῃ μιὰ κόρη, τὴ Μαίρη, (στὰ 1516) καὶ ἡ κατάσταση τῆς υγείας τῆς δὲν ἐπέτρεπε νὰ ἐλπίζει κανεὶς ὅτι θὰ μπορούσε ν' ἀποχτήσῃ ἄλλα παιδιά. Αὐτὸ τὸ ἄλλο παιδί, πιθανὸν καὶ ἀγόρι, ἄρα διάδοχο τοῦ θρόνου καὶ συνεχιστὴ τῆς δυναστείας, θὰ μπορούσε νὰ τὸ δώσει στὸν Ἑρρίκο ἡ νεώτατη καὶ θελκτικὴ ἐρωμένη του Ἄννα Μπόλευν, ἔγκυος κιόλα. Ἐπρεπε λοιπόν, τὸ ταχύτερο μάλιστα, νὰ χωρίσῃ τὴ γυναῖκα του ὁ Ἑρρίκος καὶ νὰ παντρευτῇ τὴν Μπόλευν, ἔτσι ὥστε τὸ ἐνδεχόμενο ἀγόρι, νὰ ἦταν καρπὸς νόμιμου γαμήλιου δεσμοῦ. Τὸ διαζύγιον, ποὺ μόνον ὁ Πάπας εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ τὸ χορηγήσῃ, δὲ θὰ ἦταν, σὲ ἄλλες περιστάσεις, δύσκολον, προκειμένου γιὰ βασιλῆα, καὶ τόσο λιγότερον ὅσο ὁ γάμος τοῦ Ἑρρίκου μὲ τὴν Αἰκατερίνη μπορούσε νὰ κηρυχθῇ ἄκυρος, ἀφοῦ ἡ Ἰσπανίδα πριγκίπισσα, πρὶν παντρευτῇ τὸν Ἑρρίκο, εἶχε διατελέσει σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὁμῶς ὁ Πάπας, ὑποχείριος τοῦ Καρόλου τοῦ Κουίντου, μολονότι ἐπιχείρησε σχετικὰς διαπραγματεύσεις, δὲ χορήγησε τελικὰ τὸ διαζύγιον, γιὰτὶ δὲν τὸ δέχονταν ὁ Κάρολος καὶ δὲν τὸ δέχονταν καὶ ἡ Αἰκατερίνη. Ὁ Ἑρρίκος ὡστόσο ἔκαμε τὸ θέλημά του. Ἀφοῦ μάζεψε καὶ ὑπόβαλε στὸ Κοινοβούλιον τὶς γνώμες τῶν καθηγητῶν ὁχτῶ πανεπιστημίων —τῶν σπουδαιότερων ἀγγλικῶν καὶ ξένων— ποὺ θεβαίωναν ὅτι ὁ γάμος ἐνὸς ἀτόμου μὲ τὴν γυναῖκα πεθαμένου ἀδελφοῦ του εἶναι ἄκυρος καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀρεῖ τὴν ἄκυρότητα οὔτε ὁ Πάπας, παντρεύτηκε κοῦφα τὴν Μπόλευν, τὸ Γενάρη τοῦ 1533. Τὸ Πάσχα τοῦ ἰδίου χρόνου ὁ γάμος ἀναγγέλθηκε, ἡ Μπόλευν ἐστέφθηκε βασιλισσα καὶ ὁ Ἑρρίκος ἀφορίστηκε. Ὁ χωρισμὸς τῆς ἀγγλικῆς μὲ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν εἶχε συντελεσθῇ καὶ εἶχε γραφῇ καὶ ἡ καταδίκη τοῦ Μόρ.

*

Ἀνάμεσα στὰ διατάγματα ποὺ ὑποχρεώθηκε νὰ ἐκδώσῃ τὸ Κοινοβούλιον καὶ ποὺ τὸ ἕνα κήρυσσε τὸ βασιλῆα

τῆς Ἀγγλίας «ὑπέρτατον καὶ μόνον ἀρχηγὸ τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας», ὑπῆρχε καὶ ἕνα, τὸ λεγόμενο «τῆς Διαδοχῆς» ποὺ ἀκύρωνε τὸ γάμον τοῦ Ἑρρίκου μὲ τὴν Αἰκατερίνη καὶ στερούσε τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὰ δικαιώματά των στὸ θρόνον, εἰς ὄφελος τῶν παιδιῶν τῆς Μπόλευν, καλοῦσε δὲ ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ βασιλῆα —ὅλους τοὺς Ἀγγλοὺς πολῖτες— νὰ βεβαιώσουν μὲ ὄρκον ὅτι πίστευαν στὴ θρησκευτικὴ νομιμότητα τοῦ διαζυγίου· τὸν ὄρκον αὐτὸν δὲν ἔστερξε (ὅπως καὶ ὁ ἐπίσκοπος Φίσερ) νὰ τὸν δώσει ὁ Μόρ. «Πιστὸς ὑπηρέτης, εἶπε λίγο πρὶν τὸν ἀποκεφαλίσουν, τοῦ βασιλῆα, ἀλλὰ πρῶτα τοῦ Θεοῦ». Τὸ πρωτεῖον τοῦ πνεύματος, ἡ πνευματικὴ ἀρχὴ —καὶ αὐτὴ γιὰ τὸν καθολικὸ Μόρ, διώκτη τῶν πρώτων διαμαρτυρούμενων, τὴν ἐκπροσωποῦσε ὁ Πάπας— πάνω ἀπὸ τὴν κοσμικὴ. Πιέσεις φίλων καὶ ὑποκινήσεις, φυλάκιση, δίκες καὶ ἐκκλήσεις τῶν δικαστῶν, ἡ βεβαιότητα τοῦ θανάτου, τίποτε δὲν λυγίζει τὸν Μόρ. Ἐδῶ ἀεῖζει νὰ θυμηθῶμε ἕνα ὠραῖον λόγον τοῦ Σατωβριάνδρου: «Ὑψηλὴ πράξη εἶναι ἐκεῖνη ποὺ τὴν ἐκτελοῦμε ξέροντας ὅτι θὰ ἔχει ὡς βέβαιον κατακλείδα τὸ θάνατον». Ὁ Μόρ ξέρεῖ ὅτι τὴν ἀνυπακοή του στὸ ἀνθρωπόμορφον τέρας ποὺ κυβερνᾷ τὴν Ἀγγλίαν, θὰ τὴν πληρώσει μὲ τὴν ζωὴ του. Ὁμῶς βασιτᾶ, λέει «ὄχι!» βάζει τὴν ἀνθρώπινη τιμὴ, τὴν τιμὴ τοῦ νὰ εἶσαι ἄνθρωπος καὶ νὰ τὸ ἀξίζεις, πῶς πάνω ἀπὸ γυναῖκα, παιδί, ἀπὸ τὴν ζωὴ του. Ἀνθρώπινη τιμὴ θὰ πεῖ γιὰ τὸν Τόμας Μόρ, νὰ μὴ προδώσῃς, σὲ καμμιά περίπτωση καὶ γιὰ κανένα λόγον, τὸ καλύτερον μέρος τοῦ ἑαυτοῦ σου, τὴν πνευματικὴν καὶ ψυχικὴ σου ὑπόστασιν, δηλαδὴ τὴν ἀνθρώπινον ἀξιοπρέπεια, σὲ ὅ,τι πῶς πολῦτιμον ἔχει. Εἶναι ἡ προδοσία αὐτὴ τὸ μεγαλύτερον κρίμα.

*

Γύρω ἀπὸ τούτῃ τὴν ὑψηλὴ μάχη τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς νίκης τῆς, πλέκεται τὸ ἔργο τοῦ Ρόμπερτ Μπόλτ, εἶναι αὐτὴ ἡ μάχη καὶ αὐτὴ ἡ νίκη τὸ ἔργο. Δραματικά, παρ' ὅλη τὴν καλὴ θέλησιν καὶ τὴν τέχνην τοῦ συγγραφέα, δὲν ἱκανοποιεῖ. Τέτοια θέματα δὲν τὰ χωροῦν τὰ πλαίσια τῆς σκηνῆς, σπάζουν, ἐκτὸς ἂν τὰ κινήσουν μεγάλοι ποιητές. Ὁμῶς τὸ «"Ανθρωπος γιὰ ὅλες τὶς ἐποχές» μᾶς μπάζει στὴν οὐσίαν τοῦ δράματος (καὶ τῆς νίκης) τοῦ ὑπέροχου Ἀγγλοῦ οὐμανιστῆ, μᾶς κάνει νὰ παρακολουθήσουμε μὲ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον, χωρὶς νὰ κουραστούμε, ὅλες τὶς φάσεις του καὶ τὴν ἐκδασὴ του. Καὶ αὐτὸ εἶναι σπουδαῖον. Εἶναι σπουδαῖον ἕνα θεατρικὸ ἔργο, ἔστω καὶ ὅχι σημαντικὸ σὰν θεατρικὸ ἔργο καὶ ὅχι ἀντάξιον τοῦ θέματός του, ν' ἀναταράξῃ τὸ ἠθικὸ αἰσθημὰ μας, νὰ μᾶς κάνει κοινωνοὺς τοῦ ἀγῶνα μιᾶς μεγάλης προσωπικότητας, προσφέροντάς μας ἕνα ὑψηλὸ διδάγμα καὶ φρονηματοῦντάς μας. Ἐργα σὰν τὸ «"Ανθρωπος γιὰ ὅλες τὶς ἐποχές» εἶναι πάντα χρήσιμα, προπάντων στὸν καιρὸ μας, καὶ ὅταν δὲν μᾶς ἱκανοποιοῦν αἰσθητικὰ.

Γιὰ τὴν παρουσίασιν τοῦ ἔργου, τὴ σκηνοθεσίαν καὶ τὴ σκηνογραφίαν, θὰ εἶχα νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ λύσις τοῦ ἐνὸς σκηνικοῦ ἦταν ἡ μόνη —ἡ ρεαλιστικὴ ἀπόδοσις, δηλαδὴ ἡ παρουσίασις μὲ χωριστὸ γιὰ τὴν καθεμίαν σκηνικὸ ὅλων τῶν σκηνῶν τοῦ ἔργου, θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῇ μόνον μὲ περιστροφικὴ σκηνή— τὸ σκηνικὸ ὁμῶς, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, μὲ τὴν πελώρια σκάλα καὶ τὸ σὰν γέφυρα πέρασμα ποὺ ἐνώνει τὴ μιὰ ἄκρὰ τῆς σκηνῆς μὲ τὴν ἄλλη, δὲν εἶναι ἱκανοποιητικόν. Ὅσο γιὰ τὴν ἐρμηνείαν, πρέπει νὰ κριθῇ συμφωνὰ μὲ τὸ ἔργο —μὲ τὴν ποιότητά του— καὶ μὲ τοὺς ἡθοποιούς ποὺ διαθέτει ὁ θίασος Μουσούρη. Αὐτοί, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κώστα Μουσούρη, προσφέρουν πάλιν ὅ,τι καλύτερον ἔχουν, ὅλες τῶν τῶν δυνατοτήτες, δὲ φτάνουν, ὡστόσο, στὸ ἀποτελέσμα ποὺ φτάνουν σὲ ἄλλα ἔργα, ποὺ τοὺς ζεσταίνουν περισσότερο, ποὺ τὰ νιώθουν βαθύτερα. Ὁμῶς ἐνότητις ὑπάρχει στὴν ἐρμηνείαν καὶ μένουν στὸ κλίμα τοῦ ἔργου καὶ ἐνσαρκώνουν σωστά τὰ πρόσωπά του, καὶ ὁ Κ. Μουσούρης (Τόμας Μόρ), καὶ ὁ Μηνᾶς Χρηστίδης (Τόμας Κρόμγουελ), καὶ ὁ Γιάννης Βογιατζῆς (Δούκας τοῦ Νόρφολκ) καὶ ἡ Βάσω Μεταξά ("Ἄλις Μόρ). Ἀρκετὰ μνηστικὸς ὁ Σταῦρος Ξενίδης («ὁ κοινὸς ἄνθρωπος»), λιγάκι ἀτονὴ ἡ Ἀλεξάνδρα Λαδικοῦ (Μάργκαρετ Μόρ) καὶ κάπως ἡθοποιός ποὺ «ὑποκρίνεται» καὶ ὅχι ποὺ ἔχει γίνῃ «πρόσωπον» θεατρικόν, ὁ Ἀνδρέας Ντοῦζος (Ρίτσαρντ Ρίτς). Ἡ Μίση Κιουμγιουτζόγλου ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι μετάφρασε πιστὰ τὸ ἀγγλικόν κείμενον.

ΚΛ. Β. ΠΑΡΑΣΧΟΣ